

Oponentský posudek

disertační práce Mgr. Lucie Jílkové

Obraz Romů a obraz koncentračního tábora v Letech u Písku v internetových textech

Na disertaci Mgr. Lucie Jílkové oceňuji aktuálnost tematiky a mimořádnou aktuálnost, resp. „čerstvost“ dat (texty z několika posledních let, ale hlavně z roku 2007 a 2008, byly vyhledány na internetu v říjnu 2008 a pak velmi operativně a rychle analyzovány). Vhodně byl zařazen též stručný a sevřený, ale výstižný výklad o etnografickém pozadí sledovaných problémů. Oceňuji i promyšlenou strukturovanost textu z hlediska jeho členění horizontálního i vertikálního, tj. paralelní kapitoly věnované „romským predikátům“ a „predikátům letského tábora“, diskurzu minoritnímu a majoritnímu; přehledná shrnutí za všemi částmi, která rovněž zachovávají hierarchické rozvržení celého textu; apod. Dále si vážím metodologické vyhraněnosti a konciznosti práce: metodologie je v úvodu vymezena a striktně dodržována, jde o metody ze společného „koše“ etnometodologie, tj. o konverzační analýzu a členskou kategorizační analýzu, jež jsou organicky doplněny o teorii stereotypů U. Quasthoffové.

Určité nejasnosti mi ale bohužel vznikly už při sledování autorčina zacházení s ústředním pojmem-termínem „predikát“. Řada českých autorů, kteří se rovněž pohybují v prostoru vymezeném metodologií konverzační analýzy, s ním také pracuje, nahlédla jsem tudíž pro ověření kontextu do řady prací kolegů J. Nekvapila, J. Homoláče, M. Havlíka, K. Karhanové-Mrázkové, K. Černé aj. Všude tam mi byla terminologie jasná a celkem nic mě „nerušilo“. Členské kategorie (sociální, etnické) jsou konstituovány „kategoriálními predikáty“, které jim mluvčí přiřazují, tj. vlastnostmi, postoji, dispozicemi..., obecně řečeno rysy, jež mluvčí považují pro danou kategorii za typické. Mezi predikáty patří i „kategoriálně vázané aktivity“; zdálo by se, že pokud přisuzujeme kategorii *malých dětí* aktivity *pláč, křik* (srov. Jílková, s. 3), jsou to spíše aktivity než „rysy“, „vlastnosti“, ale to asi není třeba rozlišovat. Někdy se rozlišují predikáty kategoriálně vázané a kategoriálně konstitutivní (tato distinkce v disertaci L. Jílkové uplatněna není). M. Havlík (2005) ještě upřesňuje, že „predikáty jsou aktivity, které mluvčí přisuzují konkrétně užitým kategoriím v konkrétní řečové události“ a „nejsou s danou kategorií tak pevně spjaty, jako jsou kategoriálně vázané aktivity“. Autorka disertace se k tomuto pojetí uvedených autorů (předznamenávanému samozřejmě zahraničními klasiky etnometodologie) hlásí – u ní si však nejsem vždy jista, jak vlastně ve své práci „predikát“ chápe. Hlavně mi není jasné, nakolik „predikáty“ jsou či nejsou vázány na formulaci, na jazykové vyjádření. Protože autorka predikáty vesměs reformuluje a tím dosahuje jejich „hrubě zjednodušené formy“ (jak sama píše na s. 85), asi

způsob formulace podstatný není; vždyť predikáty jsou zřejmě v textech obsaženy i v podobě implikatury... Na různých místech práce se ale mluví o „obsahu predikátu“ (s. 37), o „skutečnosti vyjádřené predikátem“ (s. 17), o predikátu, který něco „říká/neříká“ (s. 15), o potřebě „rozbití neustále se opakujícího predikátu“ (s. 33); v těchto případech se mi zase zdá, že způsob vyjadřování „predikátů“ není úplně irelevantní. Na s. 19 autorka píše, že „predikát se snaží obraz Romů vylepšit...snaží se dokázat veřejnosti...“; a na s. 15, že „romské predikáty jsou tím, co Romům neustále komplikuje život...“ Opravdu se mohou „predikáty“ o něco snažit, nebo někomu komplikovat život? To je už zřejmě užívání metaforické; ale přesto mi připadá, že tu místy dochází k jakési ontologizaci něčeho, co má existenci pouze v oblasti diskurzu; a že by možná neškodilo práci s ústředním pojmem-termínem poněkud vyčistit či zpřesnit.

Jen na okraj bych malinko oslabila svou výše uvedenou pochvalu přesné strukturace celé disertace. Byla bych uvítala, kdyby Metodologická poznámka IV.3 (týkající se právě reformulování predikátů) byla zařazena podstatně dříve než na s. 84-86, nejlépe hned v rámci úvodní kapitoly o metodách; v tom případě bych si byla ušetřila některé pochybnosti, které mě při čtení disertace dlouho provázely.

Pokud jde o způsob získání dat, trochu mě polekalo prohlášení, že rozlišení „diskurzu minoritního“ a „diskurzu majoritního“ je dáno tím, na jakém internetovém serveru se příslušné texty objevily. V pozn. 18 na s. 10 však autorka tento dojem zkorigovala, ukazuje se, že rozlišení není takto mechanické: i některé texty majoritního diskurzu byly převzaty z „romských“ serverů, protože „je pravděpodobné, že původně byly umístěny na jiných...“

Závěry formuluje autorka v jednotlivých oddílech uvážlivě a střizlivě, tak, aby si odpověděla na otázky postavené v úvodu. Nejsou nijak překvapivé, ale jsou vyvozeny s naprostou poctivostí: celkem tytéž „romské predikáty“ jsou v majoritním a minoritním diskurzu užívány s odlišnými komunikačními záměry, zatímco u „predikátů letského tábora“ se komunikační záměry tolik neliší. Lze přijmout i hypotézy vyslovované autorkou v závěru oddílu o sekvenční a preferenční analýze: „romské predikáty“ jsou všeobecně známé a sdílené, uživatelé většinou nemají potřebu na ně reagovat, pokud ano, pak souhlasně – zatímco na „predikáty letského tábora“ často také nereagují, ale spíše z nezájmu, neznalosti problému, nebo reagují nesouhlasně. Jen si nejsem jista: u romských predikátů se tedy setkáváme s reakcemi souhlasnými, tudíž preferovanými a strukturně jednoduššími; ale není nijak objasněno, proč se u „predikátů letského tábora“ setkáváme převážně s reakcemi nesouhlasnými, i když jsou nepreferované a strukturně složitější? Ano, těchto reakcí je nepatrný počet... Ale stejně se obávám, že toto nebylo zdůvodněno ani doloženo

přesvědčivým porovnáním souhlasných a nesouhlasných reakcí co do strukturní jednoduchosti/složitosti.

Ještě malá poznámka k terminologii. Termíny *autostereotyp* a *heterostereotyp* se už v tomto teoreticko-metodologickém kontextu jistě pevně usadily i v českých pracích. Trochu hůř si možná zvykáme na ty hybridní jako *autoobraz / heteroobraz* (Romů), či dokonce ve vztahu k *sebeprezentaci jinoprezentace* (pozn. na s. 22); nebyla by tu nakonec lepší *auto/heteroprezentace*?

Práce je bohatě vybavena přílohami, z nichž nejvíc oceňuji analyzované texty, které jsou tu uvedeny v úplnosti; zejména při četbě posledního textu, internetové diskuse, získá čtenář opravdu autentický zážitek a pronikne do atmosféry celého diskurzu o Romech v českém prostředí. Třicetistránková příloha věnovaná vyhodnocení odpovědí na anketní otázku „Co si vybavíte pod pojmem etnický stereotyp?“ ve vztahu k otázkám kladeným v práci myslím mnoho nepřinesla. Dalo se asi čekat, že velké části respondentů tento pojem nic neříká a že si s odpovědí nevěděli rady (40%), že pro ně etnický stereotyp znamená třeba i „chodské nářečí“, „slavení Vánoc“ aj. Autorka uvádí, že „poměrně vysoké procento respondentů“ spojilo otázku s romským problémem, ale jde o pouhých 7%. Odpovědi jsou vskutku „velmi různorodé“. Lucie Jílková je si vědoma, že dotazníkový průzkum provedený společností Amasia měl pochybnou hodnotu – protože zřejmě odpovídaly celé rodiny nebo skupiny a jejich odpovědi jsou stejné; protože nevíme, jak tazatelé reformulovali odpovědi; protože nevíme, kdy a proč např. psali *cikán / Cikán / cigán* aj.; protože nemáme žádná ověření v podobě follow-up interview... Autorka zpracovala anketu s důkladností a pečlivostí sobě vlastní, odpovědi typově utřídila a u každého typu přesně uvedla, kolik a jakých respondentů (věk, vzdělání, muži/ženy) tento typ odpovědi zvolilo. Nejsem úplně přesvědčena o tom, že mělo smysl takto zadávat otázku a zpracovávat takto různorodý a nepříliš uspokojivý materiál.

Ve třetí příloze pak nacházíme doklady etnonyma *Cikán/Cikáni* v českých frazeologických příručkách, souborech rčení a přísloví (od F. L. Čelakovského po J. Bachmannovou). Výběr byl opět proveden pečlivě a výsledkem je zajímavý soubor, kterému nechybí humor ani poetické kouzlo. I tato přísloví a frazémy ovšem obsahují „romské predikáty“; to už ale není nijak vyhodnoceno ani spojeno se stejnými predikáty analyzovanými v prvním oddílu disertace. Usouvztažnění obou souborů predikátů by bylo určitě zajímavé – to možná zůstává pro L. Jílkovou jako možnost dalšího rozvíjení jejího tématu.

Podle seznamu literatury autorka bezpochyby prostudovala dobře vybranou literaturu ke svému problému, v tomto ohledu jí asi nelze nic vytknout. Škoda, že hlavně seznam literatury (ale i celý text disertace) je poznamenán některými drobnými nepřesnostmi. V literatuře je např. uvedena recenze J. Nekvapila týkající se publikace Hester – Eglin (eds.), ale chybí údaj, kde a kdy recenze vyšla. U řady publikací chybí místo vydání. Jsou tu uvedeny studie tří autorů (Čmejrková, Geers, Schulze) ze sborníku, jehož editorem je B. Naumann; vždy chybí druhé „n“ ve jménu editora a vždy je chyba v anglickém názvu: „Dialog Analysis“ místo „Dialogue Analysis“. Chybiček v angličtině je víc v seznamu literatury i na jiných místech disertace, ale více mi vadí nedostatky v češtině (i když si uvědomuji, že nejde o práci bohemistickou a že autorka není bohemistka). Hned na samém začátku: „Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala...“ – je možno „vykonat“ disertaci? Na s. 2 opakovaně „metoda, kterou členové dělají“ – je možno „dělat metodu“? Stranou nechávám vyložené překlady, ale i chyby v syntaktické interpunkci, ve shodě adjektiva se substantivem atd.

Mám-li v závěru shrnout a zvážit přednosti a nedostatky předložené disertace, domnívám se, že základní požadavky kladené na disertaci autorka splnila. Zvolila si aktuální téma výzkumu; osvojila si adekvátní metodologii a dokázala ji v práci přesvědčivě aplikovat na vybraný soubor dat; seznámila se s potřebnou literaturou předmětu; a přistoupila k problému i s nemalým, sympatickým osobním zaujetím. Postupovala poctivě a otevřeně, nic nezakrývala ani nekamuflovala, nevyvozovala žádná neodůvodněná zobecnění. Otázky položené v úvodu práce zodpověděla tak, jak analýza dat umožňovala. Trochu větší pozornost mohla být věnována terminologii, pojmovému aparátu a práci s ním; zde však asi problémy nejsou jen na straně autorky, jde o terminologii v češtině ještě ne zcela „usazenou“, závislou na angličtině... Dále mohla být zvážena vypovídací hodnota dvou příloh (anketa a frazeologie). A lze jen litovat, že dojem z celé disertace trochu kazí nevykorigované překlady a formální nedostatky. Respekt k promyšlenému celku disertace a k svědomitému a důkladnému přístupu autorky však ve výsledném dojmu rozhodně převažuje.

Proto doporučuji, aby disertace Mgr. Lucie Jílkové byla přijata jako vhodný podklad k obhajobě a aby autorce v případě úspěšné obhajoby byla na základě této práce udělena vědecká hodnost Ph.D.

V Praze dne 18. června 2009

doc. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.

Ústav pro jazyk český AV ČR